

731/10

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR

28. sz.

GOETHE

IRTA:

TONELLI SÁNDOR

SZEGED, 1932.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

6. **PUKÁNSZKY BÉLA**: *A százéves magyar irodalomtudomány*. Ára 1·50 pengő.
 „Pukánszky würdigt die Verdienste Toldys um die Grundlegung der ungarischen Literaturgeschichte und charakterisiert sodann in knappen, prägnanten Strichen die weiteren Fortschritte auf diesem Gebiet“.
 (Pester Lloyd.)
 „Becses az a megállapítása, hogy a germanisztika milyen termékenyen és módosítólag hatott Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab és Thienemann Tivadar munkásságán keresztül a magyar irodalomtörténetírásra is és annak módszereit, szempontjait teljesen megújította“.
 (Napkelet.)
7. **MAGYARY ZOLTÁN, HUSZTI JÓZSEF, HORNYÁNSZKY GYULA és IMRE SÁNDOR**: *Egyetempolitikai kérdések*. Ára 2·20 pengő.
 „Remélhetőleg lassan, de biztosan sikerül az úttörés olyan területeken is, hol féltő gonddal örködnek a régin és zárkóznak el az új elől“.
 (Egyet. Philologiai Közl.)
8. **BÁRÁNY GERŐ**: *Tat tvam asi*. Ára 1·50 pengő.
 „Das bist du, — Subjekt und Prädikat sind identisch, so lautet die Weisheit der indischen Philosophie. Von diesem Satz geht die Betrachtung aus, die Gregor Bárány, der vortreffliche ungarische Denker, über eines der tiefsten metaphysischen Probleme aufstellt. Nichts liegt der Lebensphilosophie Bárány's ferner, als einen Quietismus, einen tatenscheuen Fatalismus zu predigen. Er will uns nur das grosse metaphysische Schauen lehren, uns überzeugen, dass wir auf Schritt und Tritt Wundern begegnen“.
 (Pester Lloyd.)
9. **KLEBELSBERG KUNÓ gróf, JUHÁSZ GYULA, ZOLNAI BÉLA, MOÓR GYULA, KOLOSVÁRY BÁLINT, ISSEKUTZ BÉLA, MENYHART GÁSPÁR, SOMOGYI SZILVESZTER**: *Tóth Károly emlékezete*. Ára 2·20 pengő
 „A Széphalom-Könyvtárból külön kiemelendő ez a szám, amely szegény, túlkorán s tragikusan elhunyt Tóth Károly emlékezetét van hivatva őrizni . . . Honi tudományosságunk fejlődése s a vidéki új gócpontok megerősödésének érdekében csak azt kívánhatjuk, hogy ez a sorozat minél gyorsabban nőjön és népszerűvé legyen“.
 (Egyetemes Philologiai Közlöny.)
 „A magyar közélet porondján ritka a modern konzervatív lelkiségnek az a szerencsés típusa, amelyet Tóth Károly rokonszenves egyénisége képviselt . . .“
 (Társadalomtudomány.)
10. **SZERB ANTAL**: *William Blake*. Ára 2 pengő.
 11. **DÉZSI LAJOS**: *A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudománypolitika*. Rektori székfoglaló. Ára 2 P.
 12. **VAJTHÓ LÁSZLÓ**: *Én, Ady Endre*. Ára 5 pengő.
 13. **Dr. POLNER ÖDÖN**: *Állami létünk és a nemzeti királyság*. Ára 2 P.
 14. **BÁRÁNY GERŐ**: *Ethikai világtrend*. Ára 2 P.
 15. **SZERB ANTAL**: *Az ihletett költő*. Ára 2 P.
 16. **MARÓT KÁROLY**: *P. Vergilius Maro Georgiconának második éneke*. Ára 2 P.
 17. **BÁRÁNY GERŐ**: *Élet s halál*. Ára 2 P.
 18. **IVÁNYI BÉLA**: *Felső-Magyarországról*. Ára 3 P.
 19. **MORAVCSIK GYULA**: *Klassika-filológiánk és a nemzeti tudományok*. Ára 1·50 P.
 20. **BIBÓ ISTVÁN**: *Könyvtáraink racionalizáltsága*. Ára 1·50 P.
 21. **Dr. DÁNOS ÁRPÁD**: *Magyarország 1930*. Ára 5 P.
 22. **BÁRÁNY GERŐ**: *Königsbergi töredék*. Ára 1·50 P.
 23. **Dr. SZALAY JÓZSEF**: *A könyvről és a könyvszeretetről*. Ára 1·50 P.
 24. **Dr. PRESZLY LÓRÁND**: *A szegedi népies írók*. Ára 1·50 P.
 25. **CSEKEY ISTVÁN**: *A szovjet államszemlélete*. Ára — 80 P.
 26. **OLÁH GÁBOR**: *Babits Mihály 25 éve*. Ára 1 P.
 27. **Dr. DÁNOS ÁRPÁD**: *Tohuvábohu*. Ára 1— P.
 28. **TONELLI SÁNDOR**: *Goethe*. Ára 1— P.

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM KÖR, SZEGED (Egyetem)

Felelős szerkesztő: ZOLNAI BÉLA.

Felelős kiadó: MOLDOVÁNYI IMRE

Előfizetési ára egész évre P 10— Egy szám ára P 2—

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927. január elsején

SZÉPHALOM

címmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekeltése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf *Teleki Pál*, *Vargha Gyula*, *Szabolcska Mihály*, *Zolnai Béla*, *Juhász Gyula*, *Kosztolányi Dezső*, *Móra Ferenc*, *Husztli József*, *Oláh Gábor*, *Reményik Sándor*, *Mészöly Gedeon*, *Várkonyi Hildebrand*, *Vittorio Santoli*, *Szerb Antal*, *Tóth Károly*, *Balogh Ernő*, *Bodor Aladár*, *Komjáthy Aladár*, *Tonelli Sándor*, *Marót Károly*, *Monostori Hugó*, *Hegyi István*, *Baranyi János*, *Pukánszky Béla*, *Balogh József*, *Husztiné Révhegyi Rózsi*, *Gárdza Péter*, *Gelei József*, *Terescsényi György*, *Szalay József*, *Pérelly Imre*, *Szabó Lőrinc*, *Berczeli Anzelm Károly*, *Rédey Tivadar*, *Gülarty Zoltán*, *Majthényi György*, *Palasovszky Béla*, *Csengery János*, *Hornyánszky Gyula*, *Jean Carrère*, *Faluhelyi Ferenc*, *Makkai Sándor*, *Szekfü Gyula*, *F. Takács Zoltán*, *Trócsányi György*, *Szigethy Vilma*, *Lehel István*, *Némethy Géza*, *Bárány Gerő*, *Marconnay Tibor*, *Ungvári Elemér*, *Magyary Zoltán*, *Zoltán Vilmos*, *Kolosváry Bálint*, *Raggambi András*, *Szekula Ágnes*, *Molli Erzsébet*, *Hevesi András*, *Horger Antal*, *Eckhardt Sándor*, *Aldo Dami*, *Bálint Sándor*, *Imre Sándor*, *Czakó István*, *Zolnai Sándor*, *Kappel Gyula*, *Reinbold Béla*, *Hankiss János*, *Györffy István*, *Szamosvölgyi Gábor*, *Buza László*, *Rozványi Vilmos*, *Sárközy György*, *Ritók Emma*, *Boros Ferenc*, *Henrik Becker*, *Somogyi Szilveszter*, *Jancsó Benedek*, *Szegedy Lőrinc*, *Buday Árpád*, *Ady Lajos*, *Deák Zoltán*, *Vajthó László*, *Somkuti*, *Várkonyi Nándor*, *Baranyai Zoltán*, *Klebsberg Kunó gróf*, *Kardos László*, *Szűnyi Zoltán*, *Vidor Marcell*, *vitéz Moór Gyula*, *Issekutz Béla*, *Menyhárt Gáspár*, *Faludi János*, *Evva Gabriella*, *Rózsa Miklós*, *N. Sebestyén Irén*, *Gulyás Pál*, *Schwartz Elemér*, *Tóth László*, *Mattyasovszky Erzsébet*, *Wolf Rózsi*, *Berda József*, *Dézi Lajos*, *Kőszegi László*, *Szabó László*, *Horváth Béla*, *Thienemann Tivadar*, *Fógel József*, *Pettykó János*, *Schilling Gábor*, *Szeri Endre*, *Tamás András*, *Polner Ödön*, *Ölvedi László*, *Alaksza Ambrus*, *Hont Ferenc*, *Steinbach Ede*, *Márer Erzsébet*, *Halmi Bódog*, *Babits Mihály*, *Rónai Pál*, *Zlinszky Aladár*, *Kastner Jenő*, *Lambrecht Kálmán*, *Karl János*, *Kutas Kálmán*, *Trostler József*, *Arady Zsolt*, *Eckhardtné Huszár Irén*, *Édes Gergely*, *Farkas Gyula*, *Galli Mátyás*, *Korponay Mária*, *Baranyai Erzsébet*, *Joó Tibor*, *Földessy Gyula*, *Hunyady Ferenc gróf*, *Mécs László*, *Vida Péter*, *Hainiss Elemér*, *Peter Wust*, *Eckerdt Elek*, *Gedeon Jolán*, *Böszörményi Jenő*, *Sik Sándor*, *Iványi Béla*, *Petur László*, *Birkás Géza*, *Gy. Juhász László*, *Kárpáti László*, *Olay Ferenc*, *László István*, *Fógel Sándor*, *Undi Imre*, *Moravcsik Gyula*, *Rolla Margit*, *Fehér Tibor*, *Dános Árpád*, *Ybl Ervin*, *Szeibert János*, *Berzy András*, *Bibó István*, *Trencsény W. Imre*, *Fedák Ágota*, *Miskolczy Dezső*, *Mályusz Elemér*, *Balogh István*, *Mohai Ágnes*, *Steiger-Kazal Dezső*, *Jeney Endre Szemkő Aladár*, *Radnóti Miklós*, *Bartók György*, *Boross Mihály*, *Osztojics Eugénia*, *Preszly Lóránt*, *Acsády Károly*, *Maddáchy László*, *Rónai Mihály András*, *Csanádi János*, *Tóth József*, *Csekey István*, *Petri Mór*, *Jezericzky Margit*, *Halász Gábor*, *Elisabeth Bidou*, *Benkő Katinka*, *Sebestyén Károly*.

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR.

SZÉPHALOM-KÖR kiadása, Szeged.

1. ZOLNAI BÉLA: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány.* Ára 2 pengő.

„Érdekesen mutat rá egyes irodalmi közfelfogások átértékelésére a modern irodalomtudomány szemüvegén át“.
(Nemzeti Ujság.)

„Az irodalomtudomány új eszközeivel és értékelésével állapítja meg Ady irracionális új romantikájának áttörő, gátszakító jelentőségét a modern magyar irodalom érdekében az epigonok költészetében megcsontosodással fenyegető Petőfi-Arany-féle klasszicizmussal szemben“.
(Literatura.)

„Arra a kérdésre keres és talál is feleletet a szerző, hogy hatással volt-e modern irodalmunk a magyar irodalomtörténet-írásra“.
(Magyarság.)

„A kritika kénytelen konstatálni, hogy Arany János után is lehetséges a költészet témakörének kibővítése“.
(Keleti Ujság.)

„Die Bemühung, Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob“.
(Pester Lloyd.)

„Unsere moderne Literatur hat auch in der Wissenschaft gewisse Veränderungen herbeigeführt und den neueren Dichtern und ihren Schöpfungen ist rein vom Standpunkt älterer Anschauungen her oft garnicht beizukommen“.
(Deutsch-ungarische Heimatsblätter.)

2. MARÓT KÁROLY: *Lényeg és gondolat.* Részlet a szellemiség kialakulásának történetéből. Ára 220 pengő.

„A kutató elme eredményeinek új útait tárja föl a költészet misztikus eredete felé“.
(Szegedi Napló.)

3. ZOLNAI BÉLA: *A janzenista Rákóczi.* (Rákóczi két kéziratának hasonmásával.) Ára 220 pengő.

„Hosszabb tanulmány Rákóczi Ferenc ismeretlen vallásos munkáiról“.
(Uj Lap.)

„A szerzőnek sikerül meggyőzően bizonyítania, hogy Rákóczit a grosbois-i kamalduliak janzenista szelleme itatta át“.
(Napkelet.)

4. BÁRÁNY GERŐ: *Filozófiai mozaik.* Ára 2 pengő.

„Bárány Gerő a filozófiai gondolkozásban és irodalomban a vallásos értelemben vett hívő bölcszet képvisel, akivel öröm társalogni, mert műveit olvasva tiszta gondolkozásából mennyei derű sugárzik felénk: az élet ama pótolhatatlan biztosságérzete, melyet egyesegyedül a hit nyújthat“.
(Budapesti Hirlap.)

„Ez a nagyon érdekesen gondolkozó és époly érdekesen író filozófus ritka jelensége a mostani időknek. Szinte lírikus hajlandósággal és vágyteljesülésként e rossz idők rossz jelenségeiben is meg tudja tartani átfogó szeretetét dolgok és életek, lényegeket és részleteket iránt, a nap egyes rútt produktumain túl föl tud emelkedni a maga és mások vigasztalására“.
(Magyar Hirlap.)

„A világ lényegét keresi inkább lirai, misztikus megélt, mint szigorú logikai dedukciók útján. Az élet értelme — a lélek kultúrája“.
(Századunk.)

5. KOLOSVÁRY BÁLINT: *Az arckép és a jog.* Ára 150 pengő.

*Örömtel barátság
Szeged 1932 augusztus 11
Tonelli Sándor*

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR

28. sz.

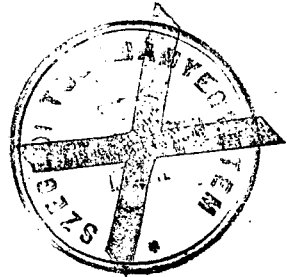

GOETHE

IRTA:

TONELLI SÁNDOR

Dv. 186.

SZEGED, 1932.

SZEGED VÁROSI NYOMDÁ ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000619871

A szegedi Dugonics-Társaság

1932. március 6-iki

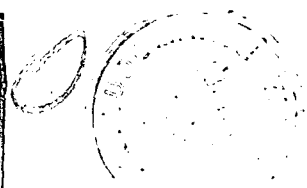
Goethe-émlékünnepen

tartott előadás.

*

Különnyomat a SZÉPHALOM 1932. évfolyam 1—3. számából.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Világtrudalomtörténeti Intézetnek Könyvtára	
Left. napló: _____	Lsz.: <u>VI</u>
<u>a</u> csoport: _____	<u>587</u> szám.

Önök összegyűltek itt az emberiség egyik legnagyobb szellemének centennáriuma alkalmából és nekem, akit a Dugonics Társaság megtisztelő felhívása önök elé állított, az volna a kötelességem, hogy egy rövidre fogott, tömörített előadás keretében összefoglaló képet rajzoljak Goethe János Farkasnak, Szász-Weimar-Eisenach nagyhercegség miniszterének életéről és működéséről. A feladat óriási. Ez a miniszter és kegyelmes úr ugyanis a kamarái, vagyis pénzügyek intézésén, a háromszáz főből álló weimari hadsereg és a nagyhercegi színház intendatúráján kívül, amik körülbelül megfelelnek annak a funkciónak, amit egy tehetségesebb szegedi városi tanácsnok is el tud látni, sokféle mellékfoglalkozást is űzött. Poéta volt, lírai költeményeket, regényeket és drámákat írogatott; többek között írt egy *Faust* című meghatározhatatlan műfajú munkát, amelyen kisebb-nagyobb megszakításokkal majd hatvan esztendőig dolgozott. Foglalkozott a természettudományokkal, amelyekben voltak hihetlenül nagy, szinte vizionárius meglátásai, igaz nagy tévedései is, mikor azt hitte, hogy sikerült neki *Newton*-t megcáfolni és a színekről végzett vizsgálódásait tartotta élete legfőbb munkájának. Kitűnően ismerte a korabeli német államok csődtörvényhozását, ami nem volt egészen megvetendő dolog, minthogy akkoriban Németországban majd huszonötféle csödrendtartás volt érvényben. Kortársai megírták róla, hogy kitűnő borszakértő volt és főleg a rajnai és burgundi borok voltak a specialitásai; ezeket ízükről mind fel tudta ismerni. Elég tehetségesen rajzolt és az akkori viszonyokhoz képest sokat utazott. Érdeklődött az antik és modern művészet iránt. Későbbi éveiben, mikor anyagi viszonyai megengedték, műgyűjtésre is adta magát. Gazdag szerelmi életet élt és írásaival halhatatlanná tette nemcsak önmagát, hanem mindazokat a hölgyeket is, akik szívét ifjúkorában lánggra lobbantották, vagy pedig öregkorában felszították a hamvadó parazsat. Nyolcvanhárom esztendőt élt, mint utolsó esztendőinek hűséges írődeákja, *Eckermann* mondja róla: akárcsak Apolló, örökké elpusztíthatlan belső fiatalságban. A legszebb férfiak közé tartozott és az orvosok, akik halála után holttestét megvizsgálták, azt állapították meg, hogy a legszabályosabb férfitestek közé tartozott, melyet valaha láttak. Egy hosszú, nyolcvanhárom esztendő s pályának ilyen sokféle és sokszínű életmozaikjait egységes egészbe foglalni csakugyan nem könnyű feladat.

Szemben ezzel az óriási feladattal, úgy érzem, hogy könnyítenem kell a lelkiismeretemen és egy igazán őszinte vallomással kell kezdenem. Bocsássanak meg nekem, aki ma alázatosan, lehajtott fővel állok meg az egyik legnagyobb emberi géniusz előtt, ha megvallom, hogy ez a Goethe János Farkas weimari miniszter, aki azt írta, hogy nem lehet nagyobb hivatás, mint derék fejedelemnek szolgálni és aki Karlsbadban derékig hajlongott fiatal főhercegek előtt,

akiknek Beethoven kitért az útjokból, engem sokáig hidegen hagyott. Mentségül szolgálhat, hogy sokan lehettek ebben az érzésben osztályosaim. Merem állítani, hogy majd mindannyian, akik az utolsó kilencvenes években a protestáns gimnáziumok március tizenötödiki ünnepélyeinek görög-tüzes hangulatában nőttünk fel, a költő alakját valamely eszmei, vágyakozásszerű, de reális tartalom nélküli szabadság-képzettel kapcsoltuk össze. A belénk oltott Petőfi-ideál kizárólagossága és Goethe nem fértek meg egymással. Az *Iphigenie auf Tauris* klasszikus nyugalma és az *Egy gondolat bánt engemet* lázas lüktetése távolabb estek egymástól, mint az északi jéghegyek az Alföld délibábjától. A német irodalomból Theodor Körnert véltük megérteni, aki csatadalokat írt és a Lützow-huszárok élén karddal a kezében esett el. Schillernek legfeljebb megbocsájtottuk, ha ő is belekerült egy fejedelmi udvarnak a vonzási körébe, mert megírta *Tell Vilmost*. De Goethe? . . . Bocsássanak meg nekem, ha nagyon őszinte vagyok. Mikor a nyolcadik osztályban a sok agyongyötört és meg nem értett klasszikus, az *Aeneis*, Ovidius, Horatius, az *Ilias* és *Odisseia* után a kezükbe adták kötelező olvasmánynak az *Iphigeniát*, az is csak németül írott latin vagy görög auktornak számított és — kötelező olvasmány maradt. Bevallhatom, mert nem én voltam benne a bűnös.

*

Közben teltek az esztendők és már érett fővel végigolvastam *Faustot*. Megvallom, nem voltam benne egészen ártatlan. Az operát láttam és úgy éreztem, hogy ki kell egészítenem hiányos műveltségemet: olvasnom kell a drámai költeményt is, amelyből az operát csinálták. Olvastam és itt is, ott is aláhúzgáltam benne a sorokat. Olvasás közben megdöbbsentett, hányszor ütköztem bele a saját érzéseimbe és gondolataimba. Ne vegyék ezt az összehasonlítást szerénytelenségnek, hanem ellenkezőleg alázatosságnak és a génusz iránti hódolat legmagasabb fokának. A költői teljesítménynek csúcspontja ugyanis, ha olyan érzéseket tud bennünk megrezegtetni, amelyeket mi is, — én és önök, — kivétel nélkül és maradéktalanul a magunkénak ismerünk.

Ismét tíz esztendővel a *Faust* elolvasása után kerültem el Weimarba. Kevéssel azután volt, hogy az új német köztársaság ott tartotta alkotmányozó nemzetgyűlését. Egymagam bolyongtam és az volt az érzésem, hogy Weimarban mindketten csak vendégek vagyunk, a köztársaság és én. Az volt az érzésem, hogy ebben a városkában még az időnek a változása is csak vendég módjára jelentkezik és nem változtat a tizennyolcadik század végének és a tizenkilencedik század elejének hozzája tapadó hangulatán.

Ezt a hangulatot nem a külsőségek adják meg. Az Ilm partján fekvő kis városkának nincs meg az a régies karaktere, amelyet a kisebb német városok közül oly sok megőrzött. A régi városfalak már eltűntek, helyükön és köröskörül modern épületek emelkedtek a német középvárosok átlag stílusában. Igazi ódonság nélküli város lehetett Weimar a múltban is. Székhelye volt egy parányi nagyher-

cegségnek, amely nem is volt mégegyszer akkora, mint Szeged határa, távol esett a nagy útvonalaktól, hiányzott a kereskedelme és ipara, amelyből büszke és tehetős patricius-osztály sarjadzott volna, nem volt, aki hivalkodóan ékes, csúcsos és boltíves házakkal építse tele utcáit és tereit. Ami a régi Weimarból megmaradt, az egy nagyhercegi palotát kivéve, kicsiny és jelentéktelen, jellegzetesség nélkül való és nem volna alkalmas egy kor hangulatának megőrzésére.

A hangulatot Weimarban a német irodalom aranykorának az emlékei őrzik. Aki vándorútján Weimart felkeresi, azt nem tájképi szépségek, nem az építkezés emlékei, nem az élet lüktető megnyilvánulásai csábítják, hanem csakis Goethenek, Schillernek és kortársainak az emléke, akik itt éltek egy kis német uralkodónak az udvarában, ahova csak habrongyok formájában jutottak el a világtörténelem egyik legmozgalmasabb korának hullámverései. Gazdájuknak, Károly Ágost nagyhercegnek nagy tetteit nem jegyezte fel a történelem. Bajos is lett volna nagyot alkotni egy akkora országocskában, amelyet lóháton két nap kényelmesen be lehetett utazni. Mégis ez a nagyherceg, aki viharos ifjúságában azzal tűnt ki, hogy télen is fürdött az Ilm vizében, nagyszerűen tudta pattogtatni az ostort Jéna piacán és udvarából megszökve, szénégető lányokkal járt táncolni, egyike volt Németország legnagyobb fejedelmeinek. Amíg Nagy Frigyes és II. József idegenek maradtak a németség szellemi életétől, ő kicsinyke pénzzel, gyenge anyagi eszközökkel, néha még adósságokkal is, a szellemóriásoknak olyan udvarát tudta maga köré gyűjteni, ami kivülről soha született uralkodónak nem sikerült. Régi formák között forradalmár volt a trónuson. Nagyobb vélemény- és gondolatszabadság uralkodott az udvarában, mint akárhány modern demokráciában. Ezért volt csak vendég Weimarban a köztársaság. Weimarban ma is Károly Ágost nagyhercegnek az udvara él és Weimarnak ma is Goethe a minisztere. Igaz, azóta egy kis eltolódás történt a rangsorban. Mikor az olaszországi út után Károly Ágost felmentette Goethet a hivatali teendők alól, hogy kizárólag az irodalomnak és művészetnek élhessen, különös kitüntetésként azt a jogot adta neki, hogy mindig az övé melletti széklet foglalhassa el az államtanács ülésén. Goethe nem maradt hálátlan a kitüntetésért. Sub specie aeternitatis ő adott helyet Károly Ágostnak maga mellett és halhatatlanná tette őt is.

Megnéztem a házat a Frauenplanon, amelyben Goethe félszázadon át élt, dolgozott és meghalt, megnéztem a kert pavillont, a Schiller-házat, bolyongtam a parkban és ligetekben, a német irodalom nagyjairól nevezett utcákon és tereken. Bejártam a nagyhercegi palotát, melynek költőtermeit az egyes költők munkáit illusztráló freskók díszítik. Maradandó emlék gyanánt véstem magamba a Goethe-házat és a benne elhelyezett Goethe-múzeumot, melyben a németek nagy kegyelettel összegyűjtötték lehetőleg mindazt, ami nagy költőjüknek életére és működésére vonatkozott. Természetesen a tömérdek összehordott emlék nem annyira az ifjúkorra, mint inkább a későbbi esztendőkre vonatkozik, mikor már a megállapodott és szinte olimpiai magaslaton trónoló Goethe elismert szellemi vezér-

alakja volt Németországnak. Az emlékek nem a Friderika szerelmének idillikus óráit, nem a *Sturm és Drang* esztendőit, hanem a férfikor működésének és az aggkor nyugalomra hajlásának az éveit örökítik meg. A legtöbb helyet a ház utcai frontján és a hozzákapcsolt melléképületben Goethe szobrai, képei, majolikái, természettudományi gyűjteményei és raritásai foglalják el. Ezeket Goethe maga is múzeumnak szánta. Igaz, hogy ő nem úgy képzelte, hogy kegyeletes búcsújáró hely lesz belőlük, hanem azt vélte, hogy természettudományi gyűjteményei tudományos értéküknél fogva lesznek örök értékűek az utókor számára.

Kétségtelen, hogy a gyűjteményekben van sok értékes és szép dolog, hisz Goethét életének későbbi éveiben nemcsak tisztelői halmozták el mindenféle ajándékokkal, hanem ő maga is egyike volt kora első műértőinek, aki tudatosan gyűjtött és gyönyörködött szerzeményeiben. Mégis a lakásban engem nem ezek a gyűjtemények érdekeltek, hanem az a kertre nyíló, szinte elrejtett név szobácska, melyekben Goethe élt és dolgozott. Ez a négy szoba ma is abban az állapotban van, ahogy Goethe halálának órájában maradt. Akiben van némi szentimentalizmusra való hajlandóság, nem szemlélheti meghatottság nélkül az asztalra fektetett párnát, amelyre könyökölve a nyolcvanadik évét meghaladt nagy agastyán diktálta a *Faust* második részét, vagy a kis kopott gyerekasztalt, amelyen a legnagyobb költői zsenik egyikének diktandójára iskolai leckéket körmölgettek az unokái, vagy a parányi, szinte zugszerű, kis hálószobát, melynek bútorzata oly egyszerű és szegényes, hogy manapság jobbfejta inas és lakáj se fogadná el. Kényelemnek semmi nyoma, mindössze az ágy előtt egy pokrócdarab. Szőnyeget se a négy lakószobában, se a fogadótermekül szolgáló első lakrészben nem tűrt meg Goethe, mert a betegségek raktárának tartotta őket.

De talán még jobban meglepődik az, aki nem szentimentális szemekkel nézi végig a nagy költő dolgozószobáját, hanem műhelytanulmányokat akar végezni a berendezések között. Mintha nem is költőnek és nem is miniszternek, hanem természettudósnak volna a szobája. A mi szemünkben már kezdetleges fizikai műszerek, lombikok, hőmérők, ásványdarabok, anatómiai és növénytani atlaszok, természettudományi művek, — közöttük csupán saját műveinek egy csonka kiadása. A falon az 1832. évi postakocsijáratok menetrendje és emlékeztetőül annak a tizenhárom politikai kérdésnek a jegyzéke, amelyekkel még foglalkozni akart. Semmi művészi dísz, csak egy kis *Napoleon*-kép és egy parányi *Zeüsz*-szobor. Az íróállvány üveg *Napoleon*-szobra már nem számít, mert illatszerezes üvegnek volt a dugója és Goethe rajta a sugártörést tanulmányozta. Az ablak előtti állványon kis üvegben cinóber, egy tányér föld és egy dobozban egy pisztráng koponyája és halcsontok, amelyekkel közvetlenül a halála előtti napokban tervezett valami kísérletet. Ami ebben a szobában van, a *Faust* költőjét a *Faust* szerepében őrzi meg az utókor számára. Az örök emberinek mindenkor egyik legcsodálatosabb képviselője.

Abból, amit elmondottam, méltóztatnak látni, hogy az eszten-dők folyamán, amint felszabadultam az iskolai befolyások és emlé-kezések alól, miként közeledtem én Goethe-höz. Én nem a filológián keresztül jutottam el az emberhez, hanem az emberen keresztül a költőhöz. És mert ezt az utat tettem meg, felmentve érzem magamat sok minden alól, amitől az irodalomtörténetnek nevezett tudomány szokványos művelői ma sem tudnak szabadulni. Én a Goethe-problé-mák közül kirekesztem az olyan céltalan kérdéseket, hogy miért írta meg Goethe az *Erlköniget* és nem volnék hajlandó vitákba bocsájt-kozni a fölött, hogy mit akart mondani Goethe egy többféleképen is értelmezhető sorával. Nem volnék hajlandó résztvenni a katedrai Sherlock Holmesek erőlködésében, akik forrástanulmányok alapján akarják megállapítani, hogy plátói volt-e a viszony Goethe és S t e i n é között, vagy túllépte az irodalomtörténetileg engedélyez-hető magaviselet kereteit. Ők bizonyára tudták és vagy meg voltak vele elégedve, vagy nem. És a többi szerelmek gazdag változatos-sága, amelyek tizenhét esztendő korától a hetvenedik életéven túl betöltik Goethe egész életét? . . . A lipcei Käthe, akinek az első szerelmi dalokat köszönhetjük, a sesenheimi Friderika, az elhagyott és emlékeiben az örök hűséget megőrző bánatos szerelmesnek legpoé-tikusabb alakja, a wetzlari Lotte, akinek viszonzatlan szerelme a Wer-ther szenvedéseiben örökké él, Lili, aki az eljegyzésig eljutott, G a l l i t z i n hercegné, Christiane V u l p i u s, Bettina von A r n i m, Min-na és Ulrike von L e v e t z o w, akinek hetvenedik születésnapja után ajánlotta fel a nyugalmazott miniszter kezét és szívét. Mindezeknek és a többieknek mi a szerepük az irodalom szempontjából? Az, ami belőlük és róluk az írásokban megmaradt. Más ugyanis az örök mű-vészet és a rövid földi életet élő emberekre szabott morál kérdése.

Én elhiszem, hogy a német irodalom legszebb szerelmi dalaiba foglalt vallomások után minden sajnó szív hajlandó együtt érezni az elhagyott B r i o n Friderikával. De az elhagyott Friderika nélkül sohasem születik meg a *Faust* Gretchenje, az örök asszonyi fájdalom szívet facsaró víziója. Lotte nélkül nincs *Werther*, valamennyiük nél-kül pedig nincs Goethe. Az új Meluzina alluziói sok mindent megér-tetnek. „Egyedül vele a zöld pázsiton, füvek és virágok között, szik-lák alatt, susogó vizek mellett, melyik szív tudott volna érzéketlen maradni!“ De az idill színhelye a törpék országa és aki nem törí át az idill büvkörét, az maga is törpe marad. A borkereskedő, vagy tisz-teletes úr, mint após, névnapok, születésnapok, apró családi örömök és anyagi gondok, ebben a környezetben nem lehet antik félisteneket és modern héroszokat elképzelni.

*

Huszonöt esztendő volt Goethe, mikor Frankfurton átutaztá-ban felkereste őt K á r o l y Á g o s t nagyherceg és meghívta a wei-mari udvarba. Ekkor már világhír volt a huszonötéstartendős fiatal-ember mögött: a sesenheimi dalok, *Götz von Berlichingen* és *Werther szenvedései*. Ha tiszteletlen akarnék lenni önnel szemben és meg akarnám sérteni Goethe emlékezetét, akkor szép sorjában folytatnám

a címek és évszámok felsorolását, sőt ahogy a Baedeker külön foglalkozik a csillaggal megjelölt műemlékekkel, a rendelkezésemre álló idő keretén belül néhány szóban kitérnék még a legjobban fémjelzett művek tartalmára is. Ez is Goethe volna kétségtelenül, egy adatát sem lehetne megcáfolni, egy megállapításával se lehetne vitába szállni, hisz kétségtelen, hogy a lexikon nyújtja a legpontosabb és a legobjektivebb életrajzokat. De benne épen az adatok pontossága és exaktsága mellett elvész az élő, az eleven, az alkotó ember, ez a komplikált csoda, amely a fizikai körvonalakon kívül bizonytalan érzéseknek, sejtéseknek, vágyaknak, meglátásoknak szövevényéből van összetéve. Goethe pedig a legkomplikáltabb egyéniségek közé tartozott, akinél ezzel a komplikáltsággal kell tisztába jönnünk, hogy egyéniségének, életének és költészetének egyszerű és világos magyarázatát adhassuk. Ő maga mint természettudós állapítja meg egy helyütt, hogy minden individuum tulajdonképpen többség és a lényeknek belső csoportosulása adja a különbségeket. Más helyütt, mikor személyileg beszél magáról, a következőket mondja:

Vom Vater hab ich die Statur, des Lebens ernstes Führen,
Vom Mütterchen die Frohnatur und Lust zum Fabulieren.

Egyéniségének ezt a kettőséget egy rendkívüli befogadóképességű, mindent egyformán percipiáló intellektus egészíti ki és teszi teljessé. Túlzás nélkül mondva korának majdnem egész ismeretanyagát — pedig ez már nagy szó a tizenharmadik század végén és a tizenkilencediknek az elején, — feldolgozta magában és értékesíteni tudta irodalmi munkásságában. Azt nem lehet csodálni, hogy egy hatvan esztendő megvalódó irodalmi pályája termelése nem voltak egyenlő értékűek, a csodálatos azonban nála a páratlan sokoldalúság és a látás élessége, amely egyformán jelentkezik hihetetlen szélességű horizontok és csak mikroszkopikailag érzékelhető parányiságok önmagába való befogadásánál. Goethe az emberi tudásnak utolsó szintetikusa. Ha a költő nem volna benne titáni méretű, nagy tévedései mellett is a legnagyobb természettudományi elmék közé kellene sorozni őt. A növények metamorfózisáról és az állkapocs közötti csontokról írott tanulmányaiban előre vetíti a fajok fokozatos fejlődéséről szóló tantételt. Megállapítja, hogy „a természet nem alkothat lovat, ha előzetesen mindazok az állatok nem előzik meg, melyek a fejlődés lajtorjáján a lóhoz vezetnek“. Meglátás formájában ugyanaz, amit félszázaddal később Darwin foglalt tantételbe. Megjósolja, hogy a kőületek, amelyekben az emberek csak különlegességeket látnak, kortáblái lesznek a föld történetének. És mindennek összefogásában leszögezi az élet azonosságát és ugyanannak a természeti törvénynek minden élőre való alkalmazhatóságát. Ez alól az ember sem kivétel, mert „az egész világ egy harmonia és az ember csak egy hangjegy a nagy dallamban“. A költő ezért csak oldala az egyéniségének. Ami benne talán még a költőnél is nagyobb, az óriási elme, amely szuverén módon uralkodik mindennek fölött. Goethe a legátfogóbb elmék egyike, a legintellektuálisabb költő, aki valaha élt.

De épen ez a megállapítás teszi meddővé az olyan vitákat, hogy a tisztán objektív és artisztikus elemek erősebbek-e költészetében, vagy pedig az intuitív meglátások, tapasztalások és átélések. Én azt hiszem, hogy ez a kérdés csak az olyan teljesen száraz lelkek számára lehet probléma, akik maguk sohasem érezték az alkotás gyönyörűségét és képtelenek az igazán alkotó agy működésébe magukat beleélni. Impressziók, ösztönös meglátások, újszerű gondolatkapcsolások nélkül nincsen alkotás, de ezek csak az intellektus feldolgozó műhelyén keresztül öltenek formát és kerülnek nyilvánosságra. A költő is anyagokkal dolgozik, mint a mesterember. Az egyiknek a keze alól azonban patkó kerül ki, vagy rézüst, a másiké alól pedig cizellált zománc.

Az alkotó elemeknek ilyen adottsága és az alkotó elmének e rendkívüli sokoldalúsága mellett, nem lehet csodálni, hogy egy hatvan esztendőnél hosszabb irodalmi pályának a termelése is olyan, hogy zavarba ejtheti a mindenáron osztályozni és skatulyázni akarókat. És ha ezek fel is állítanak bizonyos időrendi beosztásokat Goethe életében, — Sturm und Drang korszaka, Weimar első ideje, olaszországi út, mint Goethe életének cezurája, Goethe és Schiller együttműködése, öregkor, — úgy ezek a periódusok inkább csak külsőségeket jelentenek, de távolról sem a működés egyirányúságát, vagy bizonyos eszmei irányok túlnyomóságát. Legfeljebb azt lehet mondani, hogy az olaszországi út után, amely férfikorának delére esett, világmeglátásában az abszolút esztetikai és objektív tudományos szempontok fokozottan erősödnek. Kicsinyben azonban ugyanezt a változást végigcsináljuk mindannyian. Másként látjuk az életet, amíg előttünk van és másként, mikor már megjártuk Dante életútjának felét.

*

Goethe romantikus és klasszikus egyaránt. Klasszikusan tiszta és ködösen homályos. Lirailag érző, epikusan nyugodt és drámailag lüktető. Germán és északi s ugyanakkor ókori görög. Idealista és realista, lelkesedő és cinikus, optimista és pesszimista. Néha Shakespeare és Osszián, néha Homeros és Sophokles szava szólal meg rajta keresztül. A *Götz*, *Faust*, *Erlkönig*, *Totentanz* és *Walpurgis* éjszakája a druidák és bárdok öröksége, *Prometheus*, *Iphigenia* és a *római elégiák* a ciprusok kék ege alatt vannak otthon. Személye és költészete késő öregkoráig a duzzadó élet, de kora ifjúságában ő rajzolta meg *Werther*-ben a világfájdalom és öngyilkosság filozófiáját. A legnagyobb német és egyúttal a németiség megtagadója. A német költészetet ő emelte a legnagyobb magaslatokra, de hidegen, érzéstelenül, idegenül állott a németiségnek nagy nemzeti fellángolásával szemben, amely lerázta magáról a napoleoni uralom igáját.

Időben és formában ugyanezek a csodálatos ellentmondások. Egyszer a lírikus nyomul előtérbe, azután az epikus, majd úgy tesszik, hogy érdeklődése elfordult az irodalomtól és életének a természettudományi kutatás, a hivatali pálya ad tartalmat. Ezt egyszerre

ismét a csodás termékenység korszaka követi. Mikor azt hiszik róla, hogy lírai vénája kiapadt, az öreg szív a világ bámulatára még kipezsgi magából a *West-östlicher Divan* izzó dalait, egyesít benne két világot és megtalálja azt a formát, amely a hetven éves főtől és a hófehér hajtól elfogadtatja a szerelem sóvárgásait. Ha *Götz* shakespearei módon megveti a formákat és áttöri a szinpad kereteket, az *Iphigénia* a görög stílus törvényeinek legszigorúbb szem előtt tartásával egyesíti magában az idő, tér és cselekmény hármasságának egységének követelményét.

E sokoldalúság mellett egyben volt Goethe állandó és a köznap fogalmakat meghaladó módon következetes önmagához. Mindig individualista és szuverénül egyéni. A szabadság ezért az ő szemében sohasem a tömegnek, hanem csak az egyének szabadsága, hogy a benne rejlő értékeket minél teljesebben ki tudja fejteni, virágoztatni. Hogy ez így van, arra nemcsak következtetni lehet írásaiból, hanem őt magát is idézni lehet: „Az emberiség? Ez csak absztrakció. Mindig csak emberek voltak és emberek lesznek”. Ezért van az, hogy az a Goethe, aki a valmyi ágyúzásnál szinte látnokilag jósolja meg, hogy itt a világtörténelemnek egy új fejezete kezdődik, alapjában véve meg nem értően áll ezzel az új fejezettel szemben és egész költői, írói működésének azok a hasonlíthatatlanul leggyengébb művei, amelyekben a francia forradalmat választotta tárgyául. A francia forradalomban ő lényegileg azt látja, hogy

Franz tum drängt in diesen verworrenen Tagen, wie ehemals
Luthertum es getan, ruhige Bildung zurück.

Ami azt illeti, annak igazságát nem is lehet tagadni, hogy a *ruhige Bildung* és az esztetikai-tudományos kultúra szempontjaiból a forradalmi idők nem túlságosan kedvezőek. De Goethe ellenszenva a forradalmi idők apostolaival szemben még tovább is megy:

Alle Freiheitsapostel, sie waren mir zuwider:
Willkür suchte doch nur jeder am Ende für sich.

Különösen erősek ezek az érzések az öregedő Goethében, aki Schillernek és többi kortársainak halálával mindinkább elveszti kapcsolatát az új generációval. A modern demokrácia elveivel nehezen egyeztethető össze az az állásfoglalás, amellyel Károly Ágost nagyhercegnek szerény kísérletét fogadta, aki a francia forradalom és felszabadító háborúk után nagyon mérsékelt rendi alkotmányt adott országocskájának és véleményező testületet állított kormányára mellé. Goethe egészen fel volt háborodva, hogy ő adjon számot az apoldai harisnyaszövőknek és stutzbachi polgármesternek a jénai egyetem és a weimari művészeti iskola fejlesztése érdekében tett intézkedéseiről. A kormányzás olyan dolog, amelybe nem lehet mindenkinek belekontárkodni, ez csak hozzáértők feladata. Ezért van szükség a cenzurára is. Ellenben, hogy okos ember volt, bizonyítja, hogy a tíz íven felüli könyvekre nem látta szükségesnek az előzetes cenzurát. Tíz íven felüli nyomtatványokkal nem csinálnak forradal-

mat. Ezzel megnyugtatta a jénai professzorokat is, akik tanítási szabadságuk megnyirbálását látták az előzetes könyvbírálatban.

Az individualizmusban felolvadó rendkívüli sokoldalúság, amelyet vázolni igyekeztem, okozza, hogy miért nehéz, majdnem lehetetlen egységes szempontok szerint megírni Goethe életrajzát és méltatni költői működését. Goethe az az író és az az ember, akivel legkönnyebben lehet Goethe ellen bizonyítani. Vannak testes, kötetekre, sok száz oldalra terjedő munkák, amelyek szétesnek az adatok és megjegyzések, magyarázatok és értelmezések sokaságában. Ezeknek minden sora lehet pontos, minden adata lehet megcáfolhatatlan, csak épen azt nem mondják meg, hogy ki volt Goethe és miért kell őt az emberi szellem legnagyobb képviselői közé sorozni. Méltán mondja egy angol kritikus, H. W. Nevinson ezekről a nagy német munkákról, hogy elolvasásuk után az impresszió ébred az emberben, mintha egy meghalt titánt számoló cédulák alá temettek volna el.

*

Goethe sokszor és nagyon sokféle formában megírta önmagát. Hogy liráját önmagában adta, érthető és természetes. Ha nem is teljesen, de nagyrésztben ő az ifjúkor szenvedéseinek Werthere. Ő a Wilhelm Meister és ő a weimari udvar Tassója. De leginkább egy vele nagy drámai költemények az az alakja, aki egymagában elég volna, hogy halhatatlanná tegye nevét: Faust.

Nincs költői alkotás, amely már létrejöttének külsőségeiben és jobban össze volna forrva irójával, mint Goethevel Faust. Az a Faust, akit mi ismerünk, benne élt, vele élt, általa élt egy egész életen át. Még gyermek volt, mikor megismerkedett vele. Ez a Faust a ponyva és a bábjátékok Doktor Faustusa volt, aki a reformáció és reneszánsz korától kezdve vándorolta végig Németországot. Ez a Doktor Faustus az ismeretekben kielégülést nem leelő tudós, aki eladja magát az ördögnek, hogy általa meghatározott időre ura legyen a világ minden tudásának, kincsének és gyönyörűségének. Mindent elér, gazdagságot, hírt és hatalmat, a hercegnő kezét. Elevenek fölötte uralkodik és holtakat idéz. Ekkor elfogja a büntudat és forró imával fordul Istenhez. De a gonosz nem engedi. Helénát viszi eléje, akinek varázsos szépsége elkábítja, megejteti őt. Átöleli Helénát, aki karjai között furiává változik, az ő lelke pedig örök kárhozatra jut.

Ez a primitív és mégis mély értelmű mese, amely megkapta a hús esztendő költő fantáziáját, az évek folyamán tovább fejlődött, érlelődött, mélyült és szélesbedett. Formát valószínűleg a sesenheimi idill megszakadása után kezdett ölni: Gretchenben rá lehet ismerni az elhagyott Friderika poétikusan szomorú alakjára. Azután jöttek a weimari tapasztalatok, a megismerkedés az államigazgatás művészetével, a természettudományi kutatások, az olaszországi út, az elhajlás a romantikától a klasszicizmus felé: mindezek az elemek új meg új égvyűrűk módjára rakodnak le az eredeti mesének törzse körül. A tizenhatodik századbeli Faust túlnő önmagán, egy lesz a tizennyolcadik és tizenkilencedik század fordulóján élő Goethevel, Goethe pe-

dig túlnő önmagán és egy lesz az örök emberrel, aki a végtelent akarja megismerni, hogy rajta keresztül megértse a világot.

Egy szerencsés véletlen a nyolcvanas évek végén napvilágra hozta az ifjúkori *Faustot*, amelyet ma *Urfaust* néven ismerünk és ebben a megszövegezésben 1773-ban vagy 1774-ben készülhetett el. Nyomtatásban a *Faust* először 1790-ben jelent meg, mint töredék. A teljes első rész mai formájában 1808-ban látott napvilágot. Sokáig várt a megjelenésre, mert mint az olaszországi útvjáról visszatért Goethe írja, a déli reminiscenciák háttérbe szorították az északi fantomokat. A *nonumque prematur in annum* bőségesen érvényesült. Azután hosszú szünet. A költő élete alkonyatra szállt. Elmentek mellőle mind, a régiek. Schiller, a többi költőtársak, a nagyherceg. Steinné, a weimari udvari emberek. Régen a sírban porladtak már az ifjúkor szerelmei, Käthe, Friderika, Lotte, Lili és többiek. Szinte a harmadik generáció volt már körülötte. Nyolcvankettedik születésnapján a nagy öreg unokáival ellátogatott Ilmenaubába, végigjárta a régi emlékekben gazdag helyeket és megkereste a verset, amelyet majd ötven esztendő előtt írt a kis nyári lak falára:

Über allen Gipfeln
Ist Ruh',
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vöglein schweigen im Walde
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

Mit adhatott még ez a nyolcvankét éves agastyán a körülötte felnőtt idegen világnak, a tőle lelkileg annyira idegeneknek? Van benne valami tragikusan megrázó, hogy a *Faust* második része, amely teljessé tette a tragédiát és befejezéshez juttatta életének főművét, már csak halála után jelent meg. A költői pálya túlélte az életet. A kör bezárult.

Nem lehet hivatásom, hogy ez alkalommal a *Faust* tartalmát vázoljam és különösen nem lehet feladatom, hogy értékeléseket állítsak fel. Egy összehasonlításhoz azonban, úgy érzem jogom van. Én kockáztattam meg egyízben azt az állítást, hogy az emberi szellemnek négy legnagyobb, leginkább kifejező képviselője Homeros, Dante, Shakespeare és Goethe. Ha ezt a négy géniuszt veszem, meglepő, hogy a tárgy és felfogás különbözősége mellett is mennyi közös vonást lehet felfedezni a *Faust* és a világirodalom másik nagy szintetikus költeménye, a *Divina Commedia* között. Az egyik teljesen adja a középkort, — a hangsúly teljességen van, — a másik az újkor emberét. Mindkettő háromezer esztendőt ölel fel, az egyik Semiramistól Paoloig és Francescáig, a másik Helénától Gretchenig és lord Byronig. Közös mindkettő abban is, hogy úgy a *Divina Commediának*, mint a *Faustnak* az első része áll közelebb hozzánk. A *Pokol* valóságos emberi szenvedélyei és szenvedései jobban belénk

markolnak, mint a *Purgatorium* theologiai fejtegetései és a *Paradicsom* földöntúli boldogságának víziói. *Faust*nál is úgy érezzük, hogy a cselekményben gazdag első rész konkrétabb, elevenebb, mint a második rész szimbolizmusa, regeszerúsége. Közösek abban is, hogy a bűnökből, a szenvedésekből fokozatosan emelkednek az egyre magasabb, elvontabb szférák, az istenség felé. Viszont ebben különbözik Goethe *Faust*ja tizenhatodik századbéli előfutárától. A népkönyvek, bábjátékok *Faust*ja elkárhozik, Goethe *Faust*ját a munkában eltöltött élet és az isteni kegyelem megváltja a gonosztól. Az ember hibázhat, vétkezhet, de az isteni kegyelem végtelen és győzelemre segíti a gonosz fölött. *Es irrt der Mensch, solang er strebt*, — a befejezés mégis az optimista világnézet diadala.

Vannak, akik épen a *Faust* második részére való utalással azt állapítják meg, hogy a nagy drámai költemény kiindulása protestáns jellegű, befejezése pedig, ahol a középkor egész misztikumával, Mária-kultuszával, skolasztikus bölcseletével, a purgatoriumban való megtisztulással találjuk magunkat szemben, teljesen katolikus. Én nem merném a tételt ilyen élesen felállítani. Mint az egész *Faust*, ez is csak a töprengő, küzdő, vétkező, de a jóra törekvő ember énjének kivetítése külső fogalmakra. Abban a latin-germán, — mondjuk európai — kulturkörben, amelyben élünk, függetlenül bárminő theologiai elgondolástól, mindnyájunk énjének vannak katolikus és protestáns elemei. A katolikus elem Istent elsősorban a malaszt keresésével szolgálja, a protestánsban erősebb a földi hivatás betöltésére irányuló törekvés. Ezek az elemek nemcsak az egyes emberekben különböző erősségűek, hanem a hangulatok szerint is változók. Sőt még egy gondolattal továbbmerek menni a szimbolikus magyarázatok terén. Egy velünk még Mephistopheles fölényes értelme, gúnyja és cinizmusa is. Az embernek önmagát kell legyőznie, hogy az isteni kegyelemhez, a megváltáshoz eljuthasson. Ebben egy Goethe *Faust*tal, ebben egy valamennyiünkkel.

*

És most ismét visszatérek D a n t e hoz. Ő is, Goethe is, élete nagy művének befejezéséhez közel jut az *exegi monumentum aere perennius* tudatára. D a n t e, mikor megírja: *l'acqua che io prende, gammai non si corse*,*) Goethe pedig:

Es kann die Spur von meinen Erdentagen
Nicht in Äonen untergehn.

Végezetül még egyet. D a n t e is, aki résztvett a firenzei párt-harcokban, ette a száműzetés keserű kenyerét és szimbolikusan végigvezettette magát a poklon, purgatoriumon és menyországon, Goethe—*Faust* is, aki nem lelt kielégülést a tudásban, megjárta Walpurgis éjszakáját, rendbehozta a császár pénzügyeit és új országot szerzett neki: férfiak. A férfi élete azonban önmagában nem tökéletes,

*) „Sohasem járt vizekre szállottam én”.

mert munkája, még ha legnagyobb eredményeket ér is el, mulandó. Ami pedig mulandó, az örökkévalósággal szemben csak egy képlet, hasonlat értékével bír:

Alles Vergängliche
Ist nur ein Gleichniss.

De ha ennyire mulandó és illuzórius minden, amit alkotunk, akkor munkánk eredménye talán nincs is a valóságban. Mi hát akkor a férfi munkájának célja és értelme? Erre megfelel Goethe egész élete és a *Faust* utolsó két sora. Az egész férfi életét a nő teszi igazzá és teljessé. És ezért talán a szimbolikusnál is mélyebb értelme van, ha *Faust* tragédiája és Goethe egész élete, írói pályája a két posthumus sorral jut befejezéshez, megnyugváshoz:

Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan.
